

Thisted's byplan i middelalderen

Robert Mogensen

I 1524 fik Thisted bekræftet sin købstadsstatus. Dette må betyde, at Thisted har rødder langt tilbage i middelalderen. Der er dog ikke mange arkæologiske vidnesbyrd om denne periode. Kigger man på Thisted's byplan er det alligevel muligt at nærme sig det middelalderlige Thisted.

Den store bygningsperiode

Den store bybygningsperiode i Danmark finder sted i første halvdel af middelalderen. Nærmere betegnet i tidsrummet fra ca. 1050-1250.

I denne periode grundlagdes hovedparten af vores købstæder. Købstadsdannelsen skal først og fremmest ses som et politisk og økonomisk anliggende, som et instrument i kampen med de store handelssamfund syd for grænsen. Handlen skulle med andre ord styrkes gennem en monopolisering i de enkelte handelsoplande i kongeriget.

For handel var det, det drejede sig om. Købstædernes speciale var, som navnet antyder, et sted, hvor man købte eller handlede.

Det, at en by eller et bysamfund fik købstadsstatus indebar, at kongen tilkendte byen særlige handelsfortrin som afgiftsopkrævning, egne retsregler og egen administration.

Købstædernes gestalt

To forhold karakteriserede købstædernes fysiske placering i landskabet. De skulle ligge nogenlunde centralt i forhold til deres handelsopland, og de skulle ligge ved vandet, som var den primære færdselsåre indtil langt op mod vor egen tid.

Kort over de middelalderlige købstæder i Danmark.
Efter A. André: Den urbana scenen. Lund 1985.

Udover beliggenheden i landskabet havde købstæderne en række andre fællestræk, som vi nikker genkendende til, når vi hører om dem:

Hovedindfaldsvejene krydsedes altid i et centralt punkt i byen, hvor samfundets religiøse, politiske og økonomiske bygværker havde deres placering. Kirke, rådhus og torv ligger således stort set altid grupperet ganske tæt ved byens centrum. Fra dette center var der altid en gade, der førte ned til havnen, byens ladeplads.

Middelalderkøbstaden var normalt ikke særlig stor. Der boede som regel mellem 1000-2000 indbyggere.

Byen var således overskuelig og relativt velordnet. Der var et fysisk hieraki i byens udformning, som gjorde, at man altid var i stand til at orientere sig, uagtet at gaderne, som oftest var krogede og kringlede, ikke levede mange muligheder for lange og ubrudte kig.

Sådan så det generelle „formschema” så nogenlunde ud for middelalderbyen i Danmark. Men hvordan så det så ud i Thisted?

Ja, umiddelbart passer formskemaet meget godt. I byens absolutte centrum ligger Store Torv, og klos op ad dette er Bindesbølls gamle rådhus fra 1853 placeret. Og før det, lå der på det samme sted et tidligere opført rådhus. Bag om, og vest for rådhuset ligger så lidt oppe ad bakken, Thisted's store og flotte kirke med det karakteristiske tårn med de 4 gavle, hvor der i gavltagenes krydspunkt er placeret en tagrytter eller et spir.

Men der er bare det ved det, at sådan så Thisted ikke ud i middelalderen. Thisted hører nemlig ikke med i den første købstadsbølge i den store bybygningsperiode fra den tidligere middelalder. Byen fik som bekendt først sin købstadsstatus på plads i 1524, altså ca. 300 år efter de fleste af landets øvrige købstæder.

Thisted i middelalderen

Thisted var i middelalderen en ganske beskedne by, nærmest en landsby. De betydende byer i middelalderens Thy var Vestervig, Sjørring og Hillerslev. Byerne med de store kirker, klostre og borganlæg.

Tegning af Thisted Havn med byprofil og kirke.

Thisted lå og trykkede sig nede ved stranden og gav i sine små og dårligt opførte bygninger husly for mellem 500-600 indbyggere. Kirken lå som i alle andre landsbyer på en bakke uden for byen. Før den nuværende store kirke - som rejstes nogenlunde på samme tid, som byen fik købstadsprivilegier - lå der på det samme sted en romansk granitkirke med skib, kor og apsis. Rester af denne tidligere kirke kan i dag bl.a. ses på den nuværende kirkes korgavl, hvor en række billedsten med udhuggede hoveder og plantedele er indmuret.

At den lille landsby Thisted skulle gå hen og få købstadsrettigheder, var ingenlunde nogen selvfølge. Op igennem den sene middelalder var det således ganske usikkert, hvilken af de 2 ladepladser, Thisted eller Hovsør, der ville løbe med privilegierne.

Hvordan så landsbyen Thisted så ud, hvor stor var den, og hvor lå den helt præcist?

Det er der lidt forskellige meninger om. Min mening er, at Thisted i middelalderen først og fremmest grupperede sig omkring Storegade. Her lå de store gårde. Nede ved stranden lå de mere beskedne huse, langs med det, vi i dag kalder Gryde Torv. Beboerne ernærede sig ved en kombination af landbrug, fiskeri, småhandel og småhåndværk.

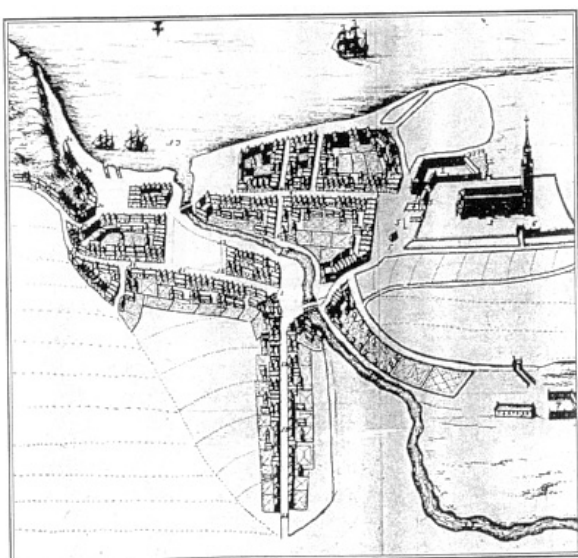
Byens nordlige og østlige afgrænsning udgjordes af Thisted Bæk, som kunne forceres to steder: Ved Storegades østlige ende, der hvor Håndværker Torv og Korsgade i dag mødes lå den store bro. Ved vejen mellem byen og kirken - hvor nuværende Torvegade og Brogade i dag løber ud i Nytorv, lå den lille bro.

Inden for dette geografiske område skal Thisted oprindelige bebyggelse efter min mening lokaliseres.

Byen omkring Storegade

Bebyggelsen grupperede sig som nævnt først og fremmest omkring Storegade. Gaden lå i de højeste punkter på en grusbanke, som i tidernes løb var udvasket fra de omliggende morænebakker.

Et godt gammelt ord siger, at en by opleves med fødderne. Dette gælder også Thisted. Færdes man på Storegade, får man en præcis fornemmelse af grusbankens eller bygrundens profil. Fra ladepladsen eller „havnen” nede ved bækken udløb i stranden, nogenlunde hvor Håndværker Torv er beliggende i dag, bevæger man sig opad gennem middelalderbyen frem til dens vestlige udkant ved det nuværende Store Torv. Stopper man op der, hvor Havnestræde skærer Storegade og ser mod henholdsvis havnen og Nytorv, ser man, at terrænet falder jævnt ned til stranden mod syd og bækken mod nord. På denne banke lå middelalderens Thisted.

Resens atlas Danicus o. 1675.

Store Torv lå udenfor byen, men har måske i den sene middelalder fungeret som en slags markedsplads eller

fælled, svarende til de pladser, vi kender i dag, hvor sommerens tivoli og cirkus slår sine telte op.

Den måde, hvorpå Store Torv er føjet til byen, minder i øvrigt en hel del om den langt senere tilføjelse af Rådhuspladsen til det middelalderlige København.

Storegade, som spænder mellem det nuværende Store Torv og Håndværker Torv/Havnen, udgør altså den allerældste del af Thisted. Det er således den akse, hvormed hele byen efterfølgende har udviklet sig.

Langs Storegade lå de store gårde. Den bedste beliggenhed var mod syd med baghaven solvendt og ned mod stranden. På et tidspunkt er der fra de større gårde udstykket nogle mindre ejendomme langs stranden, hvorfra beboerne ernærede sig med fiskeri og fjordhandel.

På nordsiden af Storegade var ejendommene også rimeligt store, men beliggenheden var klart dårligere end på den anden side af gaden.

Længst mod nord, nede ved bækken ved de nuværende Vinkelstræde og Strømgade, lå de mindste og fattigste ejendomme.

Tegning af Østergade.

Bylegemet, hvis man kan kalde det sådan, var foruden den øst-vest gående Storegade gennemkrydset af de nord-syd gående slipper, de nuværende Havnestræde og Skolestræde. Sådanne smalle tværgående slipper ses i mange middelalderlige havnebyer, som har haft en relativ bred havnefront, som f.eks. Lemvig og Nakskov.

Den efterfølgende udvikling

I den sene middelalder udvikledes byens form yderligere. Byen fortættedes, fordi befolkningstallet voksede til ca. 1000-1200 indbyggere. Den oprindelige landevejsby med tilhørende strandbebyggelse antog nu karakter af en egentlig karréudformet by. Karréstrukturen er tydelig aflæselig på Resens kort over Thisted fra 1675, hvor foruden Storegade og Gryde Torv, Havnestræde og Skolestræde er tydeligt aftegnet.

I overgangen fra middelalderen til 1500-tallet er Thisted som anført inde i en driftig periode. Den gamle

kirke rives ned og i stedet opføres den nuværende store bykirke, byen får købstadsstruktur og -rettigheder og indbyggertallet stiger til omkring 1600.

Byen kan ikke længere udvikles indenfor de gamle rammer, der er kun enkelte byggegrunde tilbage på de sumpede arealer i byens nordlige del nede ved bækken. Og de er ikke så attraktive. Og her står vi så ved tærsklen til et bemærkelsesværdigt nyt byafsnit. Der etableres på ca. 150 år en ny bydel, som er på cirka samme størrelse som den gamle middelalderby.

Det nye byafsnit placeres nord og øst for bækken langs de gamle udfaldsveje. Nørregade mod Skinnerup og Klitmøller og Østerbakken mod Aalborg. Og her er det så, at byen foretager et bemærkelsesværdigt byplanmæssigt anlæg. De 2 udfaldsveje forbindes nemlig med Østergade, der i et smukt krumt forløb forbinder Nørregade ved Nytorv med Østerbakken. Her etableres så at sige den første omfartsvej udenfor den gamle bydel. Det var altså ikke nødvendigt at skulle passere åen og køre gennem byen for at komme fra nord mod øst.

Den udstrækning og status byen får her i slutningen af 1600-tallet, forbliver den samme bortset fra, at byen

kravler op ad bakken ved kirken langs Vestergade - indtil Aggertangen gennembrydes i begyndelsen af 1800-tallet. Fra dette tidspunkt og de næste 75 år oplever Thisted en glimrende fremgang baseret på den store sejlskibstrafik og den nyanlagte havn. Byen smyger nu for alvor det landlige præg af sig og bliver i egentlig forstand en rigtig købstad, hvor bylivet baseres på handel, håndværk og industri.

Byens form - det stumme sprog

Fra dette tidspunkt taler middelalderens Thisted kun til os gennem sit stumme sprog i form af den indre by's struktur med sine veje, gader, pladser og torve, store og små matrikler.

Et stumt sprog, javel - men alligevel ikke mere stumt end vi daglig glædes ved den gamle by's oplevelsesrigdom og variation. Og hvis vi kradser lidt i byens overflade, kan det ske, at vi tillige fornemmer lidt af de menneskers liv og færden, de forestillinger og tanker, som har medvirket til at give byen den form, vi kender i dag.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1999, side 35-40).